

Přírodní a humanitní vědy: dva světy?

(C. Höschl, *Vesmír* 78, 487–490, 1999/9)

Hlavní myšlenková linie Höschlova textu se na první pohled zdá být dost jasná. Dala by se shrnout asi takto: Mezi přírodními a humanitními vědeckými obory se otevírá propast. Na jedné její straně úspěšně bují přírodní vědy, zatímco na straně druhé méně úspěšně přežívají vědy humanitní. Nedá se s tím nic dělat, protože „propast je dána povahou věci a nelze ji na základě povrchního pohledu násilím zakrývat“ (s. 490).

Potíže však nastanou, když v článku začneme hledat podklady pro zdůvodnění vyslovených předpokladů. Autor své dva hlavní argumenty postavil (1) na rozdílech v časovém horizontu potřebném pro testování vědeckých hypotéz a (2) na rozdílné komplexitě studovaných systémů.

C. Höschl má za to, že „vědecký přístup není uskutečnitelný na dlouhodobých časových škálách“ (s. 489). Čtenář by zřejmě k síle úvodního předpokladu očekával, že jde o univerzální tvrzení. Tedy všechny přírodovědné disciplíny budou pracovat s krátko-

dobými nebo střednědobými časovými škálami, a proto mohou být opravdu vědecké, zatímco všechny humanitní disciplíny budou překračovat časový horizont přijatelný pro seriózní vědu, a proto jsou „za propastí“. Ale pozor. Sám autor volí jako příklad dlouhodobého horizontu astronomii, tedy přírodovědný obor. Naopak by jistě nedalo velkou práci najít konkrétní příklady střednědobých hypotéz a predikcí v humanitních vědách, dejme tomu v psychologii nebo v některých oblastech sociologie atp.

To ale znamená, že lze poměrně snadno falzifikovat tvrzení: „humanitní vědy nemohou uplatnit vědecký přístup vinou dlouhodobých časových horizontů svých predikcí“. Proč tedy mluvit v tomto ohledu o propasti mezi humanitními a přírodními vědami? Nebylo by korektnější zůstat pouze u rozdílu mezi vědami pracujícími s různými časovými horizonty, tj. bez jejich zařazování do humanitní nebo přírodovědné oblasti?

ZOBONOSKA BŘEZOVÁ

/k snímkům na protější straně/

Zobonoska leze po listu břízy. Prohlédla si vrchní stranu a přelezla na spodní. Nelezla jen tak náhodně. Bylo vidět, že na to má zvláštní „pravidlo“. Napoprvé jsem nic nezpozoroval. Brouk list odmítl a přestěhoval se na sousední. A tehdy jsem si všiml, že na druhém listu se brouk pohyboval přesně tak jako na prvním.

Vybral si. Přešel na vrchní stranu a došel až ke kraji. Tam se pustil do rozřezávání listu. Uviděl jsem však jenom počátek práce.

Stál jsem tak tiše, že mě pěnkava hned nerozpoznala. Jistě přiletěla od kraje lesa. Stál jsem zády k němu a pták se objevil právě odtamtud. Sedl si na strom. Udělal v letu ostrý obrát a hnal se stranou. A v té chvíli jsem ho uviděl. Ale zároveň se mnou si pěnkavy „všimla“ i zobonoska. Buď se před ní mihl ptáci stín, nebo ucítila náraz vzduchu způsobený letem. Kdo ví! Pěnkava uletěla a zobonoska sklouzla s listu.

Ovšem za pět za deset minut se znova octne na bříze. Chvilku leží, pak popoleze a vzlétne. Ale na starý list se už nevrátí. Nenajde ho, a ani se o to nebude pokoušet. Proto potřebuju nový list a novou zobonosku. [...] Vybírám brouka, kterého bych mohl nejpohodlněji sledovat. Pracuje zrovna ve výši mých očí.

Na povrchu listu nejsou kromě žilnatiny žádná znaménka. Ale brouk se chová tak, jako by šel po přesně vyznačované pěšince.

Zobonoska má na konci nosce kusadla. Těmi list prořízne jako malinkými nůžkami. Ani člověk s velice bystrým zrakem dobře nerozezná, jak kusadla pracují. Tak jsou drobnoučká. Ale zato je vidět, že se zářez prodlužuje čím dál víc. Zobonoska prokousala list ke střední žilce. Tento první zářez, dlouhý a prohnutý, se svým tvarem podobá protáhlému nepravdělnému písmenu S.

A teď zobonoska přestala hryzat. Obrátila se a zamířila si to směrem k základu listu. Pomaloučku lezla podél hlavní žilky a zůstávala za ní stopa. Něco jako škrábanec nebo brázdá v dužnině listu. Potom brouk udělal vrub na hlavní žilce. A odtud se vydal k okraji druhé půlky listu.

A znovu se opakovalo prohryzávání listu, jenže teď už zářez vypadal jinak. Byla to nepravdělná klikatá linka.

Zářezy byly hotovy. Zobonoska se pomalu vracela zpátky, ke střední žilce. Přitom předníma nožkami ohmatávala okraje zářezu. Při pohledu na ni měl člověk na jazyku: „Kontroluje svoji práci.“

Pak zobonoska začala list zavínovat. Přelezla na tu část listu, kde udělala první zářez. Chodidla na jedné straně těla se zrovna přisála k okraji listu a chodidla na druhé straně se listu pevně zachytila. Okraj listu táhla na sebe. List se pod-

dával a otáčel se na brouka. Vznikl jakýsi val. Kdyby byl list úplně svěží, nemohl by si s ním brouk poradit. Byl by příliš pružný. Ale brouk udělal zářezy. Prokousal spoustu drobných žilek. Ke všemu je poškozena i nejsilnější žilka. Prohrýzal na ní vrub. List trochu uvadl, protože teď do něho přitéká málo vody. Napohled to není sice poznat, ale pružnost listu se zmenšila. A brouček táhne a přetahuje okraj listu na sebe. Nepatrně se posunuje po listu a val roste.

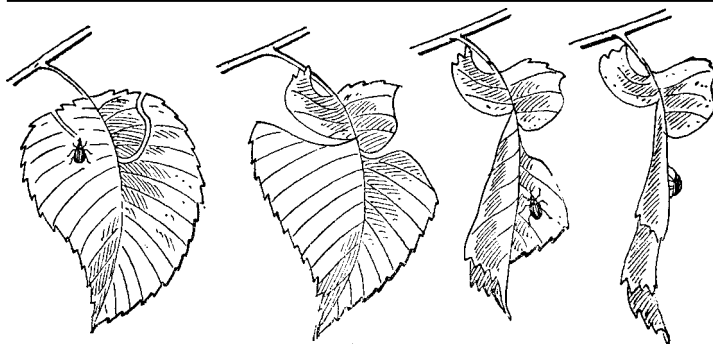
[...] Srovnajte si rozměry brouka a té půlky listu, kterou stáčí do trubičky. Představte si na jeho místě sebe. Museli byste svinout obrovský kus linolea o ploše 125–140 čtverečních metrů. A přimyslete si k tomu jednu vážnou okolnost, na kterou v podobných případech vždycky zapomeneme. Brouk pracuje na listu visícím na stromě [...]

Zavinul první půlku listu. Vytvořil se dlouhý úzký kornout. Zobonoska teď přešla na druhou půlku listu. Táhne za jeho okraj a omotává už hotový kornout. Vzniká zákrov, který se skládá z několika vrstev. Proto je kornout i na pohled vrstevnatý.

Po dokončení práce si brouk zaleze do kornoutu a klade vajíčka. Ale tím příběh nekončí. Zobonoska znovu leze po kornoutu a znovu stahuje okraje listu. Zavíjí kornout pevněji. Vrchní otáčku – ostrý „jazýček“ – brouk „přikusuje“ kusadly ke spodnější vrstvě. Tak je kornout spojen jakoby jedním myšleným stehem. A ten uzávěr je tak pevný, že se kornout zřídka kdy rozvine. List ovšem vadne čím dál víc a jeho pružnost se ztrácí. [...]

Kornouty visí na stromě. Drží se na vláčkách naříznuté střední žilky. Není to pevné spojení, a tak se svitky brzy utrhnou a spadnou na zem. Larvy se vylíhnou. Bydlí ve spadlých kornoutcích a prohryzávají průchody v povadlém listu. Říká se, že si dělají komůrky. Před zakuklením opouštějí svoje obydlí a zarývají se do půdy.

N. N. Plavilščíkov: Z říše hmyzu, Mladá Fronta, Praha 1963

Také Höschlův poukaz na „nezvladatelně komplexní“ předmět vědeckého zkoumání není v článku dostatečně argumentován ve vztahu k celku humanitních disciplín. Autor uvádí jako příklad historii, ale vyhýbá se zmínce o těch humanitních oborech, kde je komplexita méně nápadná a kde by jeho předpoklad byl zjevněji diskutabilní. Kromě toho opomíjí nejdůležitější fakt, že komplexita teoretického systému zavedeného na příslušnou oblast zkoumání je vždy záležitostí určitého výběru, a to i v přírodních vědách. To znamená, že jak přírodní, tak humanitní vědy mohou pracovat s natolik komplexními systémy, jaké si zvolí v závislosti na požadované funkci příslušné teorie. Přitom míra komplexity se případ od případu může dramaticky odlišovat, aniž sama o sobě rozhoduje o prediktivní účinnosti teorie.

Byl bych nerad, aby předchozí řádky byly chápány jako snaha záměrně přehlížet to, co je v článku C. Höschla zajímavé nebo inspirativní, třeba časové meze falzifikovatelnosti. Nezdá se mi ale správné postavit do centra odborné statě relativně „silnou“ obecnou tezi, a pak ji nenápadně rozmělnit.

Z Höschlůva článku vzniká dojem, že humanitní vědy nemohou činit žádné vědecky korektní předpovědi, proto nedokážou uspět v soutěži s přírodními vědami a jsou tedy jako celek svým způsobem pochybené. Navíc, čtenář může vyrozumět, že právě v tomto smyslu se rozvíjely Popperovy kritiky historicizmu, psychologizmu, metafyziky aj.

Sám K. Popper (1994) již v předmluvě své „Bídy historicizmu“ napsal: *Argument [pro vyvrácení historicizmu] pochopitelně nevyvrací možnost jakýchkoliv společenských předpovědí, naopak se dokonale slučuje s možností ověřování sociálních, např. ekonomických teorií; je možné předvídat, že určité druhy vývoje nastanou za určitých podmínek.*

Citát naznačuje, že „propast“ mezi kvalitami vědeckých oborů nezávisí osudově na jejich přírodovědném nebo humanitním zaměření, ale že se otevírá především tam, kde prostředky a metodologická přísnost vědeckého bádání neudržely krok s jeho funkcemi a cíli. Jinými slovy, věda si může klást jen takové cíle, na které její vlastní prostředky dostačují. Překročením svého funkčního horizontu přestává být vědou v určitém definovaném smyslu, což samo o sobě nemusí být vždy na škodu, je-li tato proměna přiznaná a je na ni brán ohled. Bída nastává až tehdy, je-li proměna zamlčená a zneužitá. To však není potíž omezená jenom na humanitní vědecké obory.

Chceme-li někde hledat skutečně citlivé místo humanitních vědeckých oborů, pak nejspíš ve skutečnosti, že lidská rozhodnutí do velké míry závisí na racionálním poznání. Poznáním je tedy silně ovlivňován i průběh lidských dějin. Růst poznání přitom nelze vědeckými metodami předvídat. Proto nelze předvídat budoucí průběh lidských dějin (Popper, tamtéž).

Všechny humanitní vědy spolu s filozofií jsou konfrontovány se dvěma „intervenujícími proměnnými“: (1) se svobodou lidského myšlení, (2) s myšlenkovou (racionální) podmíněností lidského rozhodování. Z toho mimo jiné vyplývá, že jejich poznatky mohou zpětně ovlivňovat samotný předmět svého zkoumání – jednání a vztahy lidí. V důsledku toho mohou měnit podmínky zkoumaných jevů a problematizovat své vlastní predikce.

Uvedenou komplikaci lze metodicky ošetřit. Má však mnohem hlubší a širší souvislosti. Znamená, že poznávání nejen ve filozofii, ale i v humanitních vědách nikdy není odděleno od hledání smyslu lid-

ského bytí. Není tedy zacíleno jenom na otázku jak co udělat, ale především směřuje k tematizaci a vysvětlování toho, co již je nějak obsaženo v lidské kulturní zkušenosti, co však dosud nebylo přivedeno k řeči a k rozumění. A také – nikoliv naposled – k pochopení lidské odpovědnosti za rozumem osvobozené rozhodování. Proto humanitní zkoumání nikdy nemůže být ve stejném ohledu objektivní jako zkoumání přírodovědné, jehož objekty jsou nezávislé na lidské kulturní existenci. Slovy H. G. Gadamera (1983): *Že nás přináležitost „interpreta“ k souvislosti smyslu, kterou se snaží pochopit, nutí myslet smysl objektivitu jinak, než je tomu v přírodních vědách, to se mi zdá být evidentní.* Tento postřeh kupodivu v Höschlůvě článku chybí, ačkoliv by v rámci jeho tématu nejvíce stál za hovor.

Objektivita humanitních věd nemá povahu přírodních zákonů a veličin. Je ze své podstaty závislá na neustálé kritické komunikaci nejen uvnitř vědeckého společenství, ale také směrem do běžné životní praxe. To však v žádném případě neznamená, že v humanitních vědách nelze formulovat zdůvodnitelná a v Popperově smyslu falzifikovatelná tvrzení, vymezovat podmínky jejich platnosti a testovat jejich oprávněnost. Tento úkol mají humanitní vědy ztíženy vinou komplexnosti a historické podmíněnosti svého předmětu zkoumání, jak připomněl C. Höschl. Nejsou ale důvody pro pochybnost o možnostech vědeckého přístupu v humanitní oblasti.

Nepovažuji za dobré v humanitních oborech rezignovat na přísnost pravidel vědeckého zkoumání i teoretické komunikace. Cílové pole humanitních věd – lidé s jejich vztahy a s jejich kulturou – nesporně existuje a je otevřené pro vědeckou reflexi. Jde o to, že rozumění člověka sobě samému, které je úkolem filozofie a humanitních věd, patří k lidskému bytí stejně nutně jako porozumění přírodě. Přitom podíl „přírodního“ v „lidském“ stejně jako vlivy „lidského“ na „přírodní“ jsou nepochybnou výzvou pro hledání souvislostí.

Celý problém má ovšem více poloh, které bychom neměli přehlížet. Jedna z nich spočívá v rostoucí nákladnosti hlavně přírodovědných výzkumů. Vzhledem k přirozené konkurenci vědeckých oborů ve vztahu k ekonomickým zdrojům hrozí v současné době problém sebestřednosti spojený s vytyčováním umělých hranic mezi přírodovědnými a humanitními disciplínami, ačkoliv přinejmenším od dob prvního vydání Kuhnovy „Struktury vědeckých revolucí“ (1962) se mnozí poznatky, které zpochybňují existenci mnoha zdánlivě nepřekročitelných rozdílů mezi oběma oblastmi a volají po spolupráci mezi obory.

Höschlův článek podle mého mínění sice otevřeně a přitažlivě pojmenoval problém vztahu humanitních a přírodních věd, ale poněkud nepříhodně jej nastavil. Především proto, že by mohl v krajním případě působit jako rezignace na dialog. Na druhé straně právě tím k dialogu úspěšně provokuje. Problém vztahů mezi přírodovědnou a humanitní sférou v současné době nepochybně existuje, zdá se být plodný a obsahuje dlouhou řadu zajímavých otázek. Namátkou:

■ Jak humanitní vědy (např. vědy o vzdělávání) přispívají ke komunikaci poznatků přírodních věd ve společnosti a jaké to má kulturní důsledky?

■ Do jaké míry lze zobecňovat měřítko kvality vědeckých metod pro obě oblasti?

■ Kdy je naopak nutné respektovat rozdílnost? Mohou se obě oblasti vzájemně lépe domlouvat, nebo vývoj skutečně směřuje k jejich propastnému rozdělení?

■ Jaké by byly důsledky takového zásadního rozchodu např. v rámci vztahů lidského společenství k přírodě?

■ Jak rozpoznat hranici, za kterou např. „čistě přírodovědné“ zkoumání lidského mozku vstupuje do kompetenční sféry reálných společenských věd nebo filozofie?

■ Mohou tímto způsobem „z vnitřku“ přírodních věd v budoucnu vyrůstat nové, „jiné“ humanitní vědy? Atd.

I přes vzrůstající specializaci jsme stále naléhavěji uváděni do interdisciplinární komunikace, která se nemůže vyhýbat ani demarkační linii mezi „přírodovědci“ a „humanisty“. Bylo by tedy dobře, kdyby Höschlův text vyvolal diskusi nebo aspoň podnítl vnitřní čtenářský dialog ke svému tématu. Konec konců právě to, že s obsahem článku lze věcně polemizovat, dokládá smysl Höschlem položené otázky a mluví pro jejího autora, nikoliv proti němu.

Jan Slavík (e-mail: jan.slavik@pedf.cuni.cz)

ODPOVĚĎ AUTORA

Panu Slavíkovi děkuji za reakci na můj článek, která je v zásadě oprávněná a skutečně vystihla, jak nyní vidím, některé slabiny mé argumentace. Hlavní myšlenkovou linií p. Slavík postřehl celkem trefně, ale až od půlky článku. Vůbec nereaguje na podstatná tvrzení týkající se rozdílu mezi filozofií a vědou, na který by se spíše hodila jím citovaná závěrečná slova o propasti, a je mou chybou, že jsem v tomto smyslu rozdíl mezi filozofií a humanitními vědami nedostatečně

rozvedl. Pan Slavík má pravdu, že hranice mezi disciplínami pracujícími na dlouhodobých a krátkodobých časových škálách neprochází přesně mezi přírodními a humanitními vědami, avšak nápadná korelace zde podle mého soudu přece jenom je. Argument pana Slavíka mé tvrzení tedy zmírňuje, ale nevyvrací, což on sám jistě cítí. Navíc vznikají dvě otázky:

■ zda klasifikace věd na přírodní a humanitní je nám dostatečně srozumitelná (co když je psychologie přírodovědnou disciplínou?),

■ zda by se v souhlase s návrhem p. Slavíka nemělo tedy dělítko vést jinudy, třeba mezi možnostmi a nemožnostmi vyvracet hypotézy v experimentech, možnostmi a nemožnostmi „zpětně ovlivňovat samotný předmět zkoumání“, nebo podle míry redukce (redukcionismus je základním přístupem v přírodních vědách, kdežto filozofie neredukuje), jež může být také nahlížena jako převrácená míra complexity, kterou by pan Slavík rád adjustoval ad libitum, což ovšem v rámci jedné disciplíny není možné, protože právě míra redukce je jedním z dělítek mezi vědami, jednou z „povah věcí“.

Velmi nesouhlasím s interpretací p. Slavíka, že humanitní vědy „jsou jako celek svým způsobem pochybené“. Chtěl jsem svým článkem sdělit pravý opak: jednak obhájit filozofii proti vědám s poukazem na to, že vědou vsutku není, jednak ukázat, že na humanitní disciplíny nelze používat stejná evaluační měřítka jako na disciplíny ryze přírodovědné. Největší citací index v naší zemi (a nejen v ní) budou vždycky mít spíše chemici a nejnižší spíše experti na chodské nářečí. Příčina toho je právě v „povaze věcí“, nikoli v tom, kdo je schopnější badatel. Že se mi tuto interpretaci nepodařilo dostatečně indukovat, považuji za jediný vážnější defekt mého zámeru. Ted je to snad jasnější.

Cyril Höschl

Mnoho povyku pro Poppera (a Zrzavého)

JAN MORAVEC

Ad: *Autodestruktivnost teorie sobeckých memů*,
Vesmír 78, 572, 1999/10

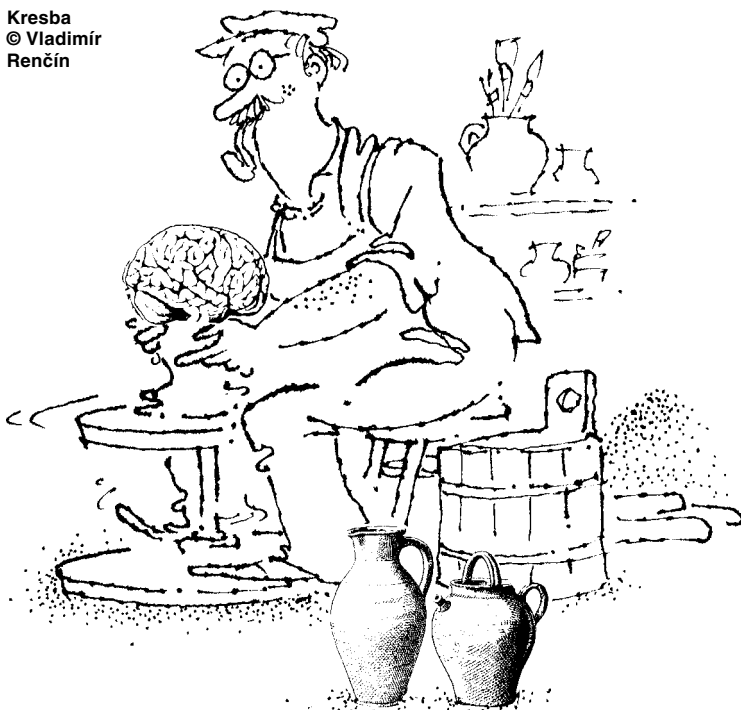
Je mi poněkud stydno vracet se k nešikovně otevřenému tématu, které navíc určitě nepatří k těm nejzajímavějším ve Vesmíru, ale mám za to, že lze ještě uvést několik podstatných aspektů věci, které snad pomohou debatu uzavřít a věnovat se něčemu lepšímu. Nejprve ale musíme oddělit dvě otázky, které se diskutujícím podařilo konfuze smíchat: otázku plurality šachovnic (metodologií) a otázku „antietických“ provokací J. Zrzavého.

■ **Pluralita šachovnic.** Že dokazování či vyvracení vědecké metodologie je nesmyslem, který se může zrodit (paradoxně) jen ve filozoficky školeném mozku, již bylo konstatováno.¹⁾ K tomuto nesmyslu však podle mého názoru vede především scestné pochopení toho, jaký je vztah mezi popperovským kritickým racionalizmem (říkejte tomu třeba falzifikacionismus nebo ještě ošklivěji, na tom nezáleží) a praktikovanou vědou. Především ale jde o čistě „vnitřofilozofický“ problém. Pouze akademický filozof totiž může (v typické filozofické sebestřednosti) spatřovat v kritickém racionalismu ideologii, která může nějak usměrňovat to, jak se dělá věda. Kdybyste se však nějakého vědce zeptali, jestli bádá podle Poppera, vysmál by se vám. Ona totiž věda nefunguje podle Poppera, ale podle svých vnitřních zákonitostí a fungovala tak už 400 let před Popperem (za jedny z největších falzifikacionistů můžete považovat třeba Tychona Brahe a Keplera). Popperova role je pouze v tom, že tyto zákonitosti konstatoval nahlas (což jistě není k zahzení).

Věda totiž ze své podstaty nemůže postupovat dopředu jinak než falzifikacemi. To prosím není žádná

ideologie, ale jen ekvivalentní vyjádření evidentního faktu, že věda postupuje ireverzibilně odněkud někam, že je jinde než řekneme před sto lety. Na rozdíl od akademické filozofie, která bude donekonečna omílat staré nevyvratitelné pravdy (nic proti nim) – proto to někteří filozofové tak těžko chápou. Věda vlastně není nic jiného než neustálé porovnávání toho, co si o světě myslíme (teorie, hypotézy), s tím,

Kresba
© Vladimír
Renčín

1) Na okraj: jedinou exaktně dokázanou epistemologií je Cimmrannův externizmus, a to pomocí slavného kroku stranou. Ten, kdo chce dokazovat či vyvracet vědeckou metodologii, by se zde mohl přiučit.

DISKUSE

jaký se svět jeví být (experimenty, pozorování), jestli to souhlasí. Kroky tohoto procesu mohou být pouze vyvrátitelné teorie – ty nevyvrátitelné není proč (obvykle ani s čím) porovnávat, a proto s nimi věda nemá co dělat. Nevyvrátitelná hypotéza je sterilní, nezakládá možnost dalšího kroku. A jak jsme si jistě všimli, z celého Poppera a jeho mnoha knih se neustále připomíná právě jen tato jediná (v podstatě evidentní) věc, která se vejde do pěti slov: „vědecká teorie musí být vyvrátitelná“, protože (dodejme) jinak není k ničemu. To ovšem není tak velkým objevem, jak se to někdy podává, a už vůbec ne ideologickým příkazem, jak se má věda dělat – ona se tak totiž *eo ipso* odjakživa dělá.²⁾

Označovat toto za ideologii je ovšem buď výsměchem, nebo projevem mimořádné ignorance. Popper totiž formuloval požadavek falzifikovatelnosti právě jako pojistku proti zneužití vědy ideologiemi rozličného typu – proto ho nemají rádi a cítí se jím ohroženi ideologové církevní i marxističtí, pro příklady nemusíme chodit daleko, že? Mimochodem, stojí za povšimnutí, jak prostinký a (až na znaménko) stejný cíl tito ideologové, s nimiž se v naší zeměpisné šířce a délce setkáváme, vždy měli a mají: osedlat vědu tak, aby nevyvrátitelně dokázala, že

(a) Bůh je,

(b) bůh není, nehodící se škrtněte, takže kdo tvrdí opak (a v důsledku toho se nepodřizuje příslušné autoritě Strany, Magisteria či Bible nebo nám aspoň nabourává naši útulnou jistotu víry), je buďto hlupák, nebo nevzdělanec, nebo kacír, nebo grázl a podle toho se s ním má zacházet.

Teď to převedme do terminologie šachovnic (to vlastně už dobře udělal sám J. Zrzavý, takže jen pro ilustraci): má-li se na nějaké šachovnici hrát věda (aby se o tom pak dalo napsat do Vesmíru), musí to dotyčná šachovnice umožňovat. Především na ní musí platit jistá pravidla. Ono ne na každé libovolně namalované šachovnici se dá definovat, kam může figura táhnout, kdy je vyhozená a kdy nastane mat. Takže ten výběr šachovnice není jen věcí vkusu, ale hlavně věcí hry, která se má hrát. Většina filozofických šachovnic tyto věci skutečně definovány nemá, takže se hra může rozvíjet, zaplétat a košatit, ale nemůže postupovat dopředu, zato v ní utěšeně přibývá nových figur a políček. I takové hry se hrají, jistě je to zábavné, ale píše se o tom v jiných časopisech.

■ **„Antietické“ provokace.** Za druhou potíž si může Zrzavý do značné míry sám svým vyjadřováním. Jeho články vyžadují totiž značnou dávku toho, čemu se v biblistice říká exexege – totiž bedlivé analýzy významů slov v jejich kontextech. Humanitně a křesťansky zaměření intelektuálové by měli vědět, o čem je řeč, kupodivu ale právě oni mají zpravidla sklon

2) Někdo proti tomu může argumentovat poplatností různých vědeckých teorií různým filozofiím a kuhnovskými změnami paradigmatu; nevím, nikdy jsem moc nepochopil, o čem to má být. Rozhodně ale není pravda, že by se *via falsificationis* postupovalo až v posledním půlstoletí. Samozřejmě mohou být nějaké filozofie poplatné vyjadřovací prostředky, ve kterých je třeba nějaká teorie formulována – hezkým příkladem jsou „pozitivistické“ měřicí tyče a hodiny, kterých jsou dodnes plné učebnice speciální teorie relativity; je ovšem neméně příznačné, že táž teorie je formulovatelná i jinými způsoby.

3) Jistě nejcitovanější výroky z Vesmíru – Zrzavý může být spokojen.

4) Vidíte, jak jsou ta kliše nakažlivá? Nebo se to zreplikoval mem?

5) To dvojí naprogramování si vůbec neodporuje – některé memy se mimořádně dobře šíří právě proto, že jejich působení rezonuje s působením některých genů; v tomto smyslu si mají mnoho co říci sociobiologie a teorie sobeckých memů s celou škálou humanitních oborů od religionistiky přes hermeneutiku po (zejména jungovskou) psychoanalýzu a psychologii.

číst Zrzavého článku fundamentalisticky (= idiotsky doslovně). Tedy, on je k tomu sám cílevědomě provokuje, což oni berou i s udicí. Onu exegezi dělá soudný čtenář jaksi automaticky a bere nadsázky *cum grano salis* (aby tomu rozuměli i páni novotomisté). Ono stačí si přečíst odstavec pozorně (jako v klasickém vtipu: „... já vám to řeknu pomalu a dvakrát“), aby z kontextu vyplynulo, že výroky „všechno zlo na světě způsobuje kultura...“ a „kultura nestojí proti přírodě“³⁾ se nejen nepopírají, ale že jsou takto vedle sebe postaveny záměrně a zcela konzistentně s tvrzením článku. (Toto přehlédnutí je omluvitelné u S. Komárka, který psal, byv právě Zrzavým napaden způsobem drsnějším, než by se bývalo slušelo, ale neomluvitelné u jeho plagiátorů.)

K „etickým provokacím“ mám však jinou otázku, která musí napadnout každého, kdo si pozorně přečetl *Sobecký gen*, zejména jeho druhé vydání. Dawkins se totiž úzkostlivě hlídá, aby etické pojmy používal výlučně ilustrativně; tam, kde hrozí jejich doslovné chápání, rychle přechází k věcnější terminologii a do omrzení opakuje, že etický (hodnotící) obsah pojmů sobectví a altruismus nepatří mezi figury, kterými by se na této šachovnici dalo poctivě hrát. J. Zrzavý tuto opatrnost postrádá a spíš zkouší, kam až může zajít, aby si rýpl do *humanitních žvanilů*. (V tom rýpání je kus populizmu, protože ono ledaskomu konvenuje, příznám se, že mně také; za to si ale mohou humanitní intelektuálové sami, stačí na filozofické přednášce vyslechnout některý z oblíbených exkurzů do fyziky nebo evoluční teorie.) A tak při tom, když vysvětluje altruistické chování a tím ho v jistém smyslu zbavuje atributu ctnosti, snaží se mu mezi řádky přilepiti atribut nectnosti, což je ovšem přesně to, proti čemu píše, byť s opačným znaménkem.

Sociobiologie nás naučila⁴⁾ dívat se na sobecké či altruistické chování nezávisle na jejich etickém hodnocení (*sine ira et studio*, jak se na vědu sluší). Nicméně to, že altruismus přestal být v tomto kontextu ctností, ještě neznamená, že se ve stejném kontextu stává nectností a tím méně, že by nemohl zůstat ctností v kontextu jiném. To, že se někdo či něco chová altruisticky, není eticky diskvalifikováno tím, že tak činí v souladu s příbuzenským výběrem nebo pod tlakem křesťanských memů. Altruismus je totiž definován – řekněme – fenomenologicky: tím, co někdo dělá, ne tím, proč to dělá. Je úplně jedno, jestli to dělá proto, že

- (a) je tak geneticky/memeticky naprogramován (a šíří tím příslušné geny/memy), nebo
 (b) miluje Boha a bližního, nebo
 (c) je geneticky/memeticky naprogramován, aby miloval Boha a bližního.⁵⁾

Že to souvisí s hodnotou příslušného jednání, z ničeho nevyplývá. Za tento zkrat (že by to souviset mělo) mohou hlavně ne-vědci (zejména filozofové a teologové), ale vědci (sociobiologové) by v apologetice neměli na tuto hru (terminologii) přistupovat a ono falešné pohoršení nad sociobiologií tím ještě přikrmit. Spíš by bylo korektní na každém kroku před tímto zkratem varovat.

Takže vzniká podezření: Nevrací se zde Zrzavému zadními vrátky cosi, co Dawkins právem vykázal z hlavních dveří? Možná. Ale spíš bych hádal, že částěji to bývá tou mezi řádky položenou návnadou (aby se někdo rozčilil a následně ztrapnil). Proto je při četbě zapotřebí značné exegetické velkorysosti. Ale to už o vás, pane Zrzavý, víme, s tím počítáme, tak směle pište. □